

1

2 Psychologie van de meineed

3 *Harald Merckelbach*

4 **Shakira pleegt meineed¹**

5 Wat doe je zoal op een doordeweekse avond in januari? Als je jonge kinderen
6 hebt, breng je ze naar bed. Vervolgens kijk je naar de tv, je praat wat met je
7 partner en je handelt een paar telefoontjes of e-mails af. Voordat je er erg in
8 hebt, is het middernacht. Dit stramien zal zeker niet voor elke Nederlandse
9 ouder gelden. Maar het is wel een aardige samenvatting van hoe de 48-jarige
10 Shakira de avond van de 22ste januari met haar man Kevin doorbracht op
11 het woonwagenkamp waar zij leefden. Met wel nog een paar kanttekeningen.
12 Shakira had pas geleden een nagelstudio geopend en ging op de avond van
13 de 22ste januari kort naar de schuur om haar voorraad te inspecteren. En:
14 Shakira kreeg ruzie met Kevin over de bestemming van hun krokusvakantie.
15 Om hun kinderen niet wakker te maken, besloten Shakira en Kevin hun
16 meningsverschil uit te praten in de woonwagen van tante Lies. Neefje John
17 werd daarom gebeld. Of hij even in de wagen van Shakira en Kevin op
18 de kinderen kon passen. Het duurde allemaal niet zo lang. Na een uurtje
19 kwamen Shakira en Kevin terug en kon John naar huis. Zo zag de avond
20 van de 22ste januari er dus uit.

21 Althans: dat is wat Shakira vertelde toen zij tijden later door de rechter-
22 commissaris en de officier van justitie over deze avond werd onderhouden.
23 “Weet u wel zeker dat het zo is gegaan?” vroeg de officier voortdurend aan
24 Shakira. Het verhoor werd onderbroken. Shakira werd in de gelegenheid
25 gesteld om nog eens na te denken over de details van de 22ste januari. Ook na
26 de hervatting van het verhoor hield ze evenwel vast aan haar verhaal: zo was
27 het inderdaad ongeveer gegaan. Andermaal werd het verhoor onderbroken
28 zodat Shakira zich kon bezinnen op de avond van de 22ste januari. Shakira
29 volhardde dat ze die avond had doorgebracht in de nabijheid van Kevin: “Ik
30 heb hem nooit langer dan een paar minuten uit het zicht verloren.” Toen
31 nam de rechter-commissaris Shakira “op de bij de wet voorgeschreven wijze
32 de eed af, dat zij de waarheid en niets anders dan de waarheid zal verklaren.”

¹Met dank aan mijn collega's Tom Smeets, Henry Otgaar en Marko Jelacic.

33 Nog steeds hield Shakira haar verhaal staande. De officier had echter de
34 beschikking over telecom-gegevens waaruit zonneklaar bleek dat Shakira en
35 Kevin op de avond van de 22ste januari met elkaar hadden getelefoneerd.
36 Dat doe je alleen als je elkaar wél uit het zicht hebt verloren. De officier
37 vond het welletjes en hij liet Shakira aanhouden voor meened. Ze werd in
38 verzekering gesteld en de volgende dag opnieuw verhoord.

39 **Hoe juristen meened begrijpen**

40 Het idee dat het beëdiggen van getuigen bijdraagt aan de waarheidsvinding is
41 populair in de juridische literatuur (Mols, 2003). Beëdiging zou de getuige
42 er pas goed van doordringen dat hij de waarheid moet spreken. De beëdigde
43 getuige zou een sterkere hang naar eerlijkheid aan de dag gaan leggen, om-
44 dat er immers een prijskaartje hangt aan het opdissen van leugens. Dan
45 hebben we het over de vervolging wegens meened, waarvan ons Wetboek
46 van Strafrecht zegt dat het een serieus vergrijp is.

47 Er is veel geschreven over de technische aspecten die aan het beëdiggen
48 van getuigen zitten. Mag de getuige die niet in God gelooft de belofte afleg-
49 gen? Kan de getuige terugkomen op zijn verklaring om zo vervolging wegens
50 meened te voorkomen? Hoe valt het dreigen met vervolging wegens meened
51 als tactisch wapen te gebruiken tegen vervelende getuigen? Dat laatste is
52 een kwestie waarover Amerikaanse rechtsgeleerden zich zeer uitvoerig heb-
53 ben uitgelaten. Dat heeft alles te maken met het rechtssysteem waarbinnen
54 zij zich bewegen en de daarbij horende ondervraging van getuigen ter zitting,
55 de *cross-examination*. Die kennen wij enkel uit de thrillers van Grisham en
56 uit speelfilms, maar er zijn geleerde handboeken over geschreven. Volgens
57 kenners van het genre legt menige *art of cross-examination* de nadruk op
58 het ontmaskeren van de vijandige getuige als meenedig. Je herkent ze eraan,
59 schrijft bijvoorbeeld de in zijn dagen gevierde aanklager Francis L. Wellman
60 (1903), dat ze een lege blik in de ogen hebben en —zeker als getuigen wat
61 minder intelligent zijn— taal gebruiken die niet bij hen past. Ook bewegen
62 ze zich nerveus in het getuigenbankje. Als ze gaan praten, vertellen ze steeds
63 hetzelfde verhaal. De advocaat of aanklager die zulke tekenen ziet, kan de
64 meenedige getuige ontregelen door hem te bevragen over het middenstuk
65 van zijn relaas en dan snel te schakelen naar het begin en het einde. Tegen
66 zo'n overvaltactiek is de getuige niet opgewassen en “he will soon become
67 confused and, from that time on, will be at your mercy.” Aldus Wellman in
68 zijn nog steeds zeer leesbare handboek.

69 Moderne onderwijzers in de kunst van *cross-examination* menen dat niet
70 eenvormigheid, maar juist inconsistentie een teken is van leugenachtigheid.
71 Zij adviseren de advocaat of aanklager om naar inconsistenties te speuren.
72 Of om de onwelgevallige getuige zo te bevragen dat inconsistenties als vanzelf
73 ontstaan (“find a true inconsistency or manufacture one”: Glissan, 1991). Is

74 het dan gek dat Amerikaanse rechtsgeleerden vanaf Wellman (1903) consta-
75 teerden dat meinedige verklaringen epidemisch zijn, terwijl anderen waar-
76 schuwden voor de bijna hysterische preoccupatie in de VS met meinedige
77 getuigen (zie voor een vermakelijke beschouwing Underwood, 1993)? Maar
78 dat is natuurlijk allemaal Amerika en heeft weinig van doen met het geval
79 van Shakira. Zou je denken.

80 **Shakira verschaft een alibi**

81 Op de avond van de 22ste januari werd de uitbater van een hennepkwekerij
82 doodgeschoten. Het gebeurde hemelsbreed zo'n halve kilometer van het
83 woonwagenkamp waar Shakira en Kevin woonden. Eerlijk is eerlijk, Kevin
84 had geen beste papieren. Zijn strafblad mocht er wezen en velen meenden
85 te weten dat hij in de import-export —van verdovende middelen wel te
86 verstaan— zat. De politie had nog andere redenen om te vermoeden dat
87 Kevin op enigerlei wijze betrokken was bij de schietpartij. Vandaar ook dat
88 zij geïnteresseerd was in hoe Kevin de avond van de 22ste had doorgebracht.
89 Vandaar dat Shakira een paar keer was ontboden op het politiebureau. Maar
90 ze was steeds verhinderd om te komen. De ene keer was ze op vakantie. De
91 andere keer was ze ziek. Pas eind september van datzelfde jaar was het zo
92 ver. Maar toen was het strafrechtelijk onderzoek tegen Kevin in zo'n fase
93 aanbeland dat het de rechter-commissaris en de officier van justitie waren,
94 die Shakira als getuige onderhielden over de avond van de 22ste januari.
95 Met haar verhaal verschaftte Shakira Kevin een alibi, dat in de ogen van de
96 officier opzettelijk was gefabriceerd. Voor de rechtspsycholoog is vooral dit
97 interessant: als Shakira tijdens het verhoor in september onder ede verklaart
98 dat Kevin de avond van de 22ste januari “zo'n beetje de hele tijd” bij haar
99 in de buurt is geweest, spreekt ze over een episode die 8 maanden terug in
100 de tijd ligt.

101 **Werkt beëdiging?**

102 Zo'n zaak als die van Shakira roept een tweetal fundamentele vragen op. De
103 eerste is of beëdiging de uitwerking heeft die juristen er aan toeschrijven:
104 worden getuigen die onder de kracht van de eed staan inderdaad eerlijker in
105 hun mededelingen? Daar gaat een tweede kwestie aan vooraf: snappen ge-
106 tuigen wat er van hen wordt verwacht zodra zij zijn beëdigd? Op die vraag
107 is een geruststellend antwoord mogelijk. De Britse psycholoog Gudjonsson
108 en zijn collega's (2000) interviewden getuigen met verstandelijke beperkin-
109 gen over de betekenis van de eed. Van degenen met een IQ tussen de 45
110 en 49 bleek niemand de bedoeling van een eed te begrijpen, maar zodra
111 het IQ boven de 60 kwam, had een ruime meerderheid dat begrip wel. We

112 mogen dus veilig aannemen dat zelfs getuigen met een lichte verstandelijke
113 beperking heel goed snappen wat met de eed wordt beoogd.

114 Maar dan: werkt een eed ook? Veel oudere rechtspsychologen hadden
115 er een besliste opvatting over, namelijk dat beëdiging folklore is en leugen-
116 achtige getuigen heus niet zal afschrikken (voor voorbeelden, zie Whipple,
117 1911). Maar hun opvatting was op niets gebaseerd. Trouwens: anno 2013
118 bestaat er nog steeds verrassend weinig empirie over het effect van beëdiging
119 op de kwaliteit van de getuigenverklaring. Gelukkig stemt het onderzoek dat
120 wél werd gedaan ook hier gerust. Zo lieten de Canadese psycholoog Victo-
121 ria Talwar en haar collega's (2004) ouders een speelgoedje ruïneren in de
122 aanwezigheid van hun kinderen. Vervolgens onderhielden de onderzoekers
123 de kinderen twee maal over het kapotte speelgoed. Wie had het speelgoed
124 kapot gemaakt? Voorafgaand aan het tweede interview werd de kinderen
125 gevraagd of ze begrepen wat waarheid en wat leugen was en moesten ze
126 vervolgens beloven dat ze de waarheid zouden spreken. Deze interventie
127 bleek een *truth-promoting effect* te hebben: na hun belofte werden kinderen
128 eerlijker over de misstap van hun vader of moeder. Dat is een belangrijke
129 bevinding met het oog op de Amerikaanse praktijk om kinderen pas dan als
130 getuigen toe te laten als zij de rechter ervan hebben overtuigd het verschil
131 tussen waarheid en leugen te kennen en hebben beloofd naar waarheid te
132 verklaren. Los daarvan kun je deze opbeurende moraal aan het onderzoek
133 van Talwar en haar collega's verbinden: als beëdiging bij jonge kinderen een
134 waarheidsbevorderend effect heeft, zal daarvan wellicht ook sprake zijn bij
135 volwassen getuigen. Of bescheidener gezegd: er is geen a priori reden om te
136 veronderstellen dat zo'n eed bij volwassen contraproductief werkt.

137 **Shakira is niet zeker van haar zaak**

138 Dus Shakira meldt zich acht maanden na dato bij de rechter-commissaris en
139 de officier van justitie voor een gesprek over wat er de 22ste januari gebeurde.
140 Hoe laat kwam neef Johnny dan oppassen, wil de officier weten.

141

142 **Shakira:** Na 'Goede Tijden, Slechte Tijden'.

143 **Officier:** Wanneer precies? Kan het ook half elf geweest zijn?

144 **Shakira:** Ja, dat zou ook kunnen.

145 **Officier:** U zegt dat Kevin het niet gedaan kan hebben, maar
146 dan moet u toch duidelijk voor ogen staan wat er die avond
147 gebeurd is en dan moet u toch iets concretere tijdstippen
148 weten? Wanneer is uw neefje gekomen?

149 **Shakira:** Dat moet dan geweest zijn tussen half negen en kwart
150 over negen. Maar nu ik erover nadenk kan het ook een
151 ander tijdstip zijn geweest. Zo gaat dat bij ons.

152 Even verderop schorst de rechter-commissaris het verhoor zodat Shakira
153 nog eens goed kan nadenken. De officier vindt de mededelingen van Shakira
154 dermate inaccuraat dat hij er een opzettelijke poging tot misleiding in ziet.
155 Zoals gezegd: uit telecom-gegevens blijkt dat er de 22ste januari een gesprek
156 van veertien seconden is geweest tussen de telefoon van Shakira en die van
157 Kevin en dat hun telefoons zich die avond niet altijd op dezelfde locatie
158 bevonden. Maar verklaart Shakira opzettelijk in strijd met de feiten als ze
159 zegt dat Kevin die avond bij haar was? Tijdens het verhoor maakt Shakira
160 zo'n twintig keer een meer of minder sterk uitgesproken voorbehoud bij
161 wat zij vertelt. Het gaat dan om wendingen als *ik weet het niet precies*,
162 *volgens mij, ik denk, het zou kunnen, ik kan u geen details geven* enzovoorts.
163 Veel rechtspsychologen zien in dergelijke aarzelingen een aanwijzing dat de
164 getuige de intentie heeft om eerlijk te verklaren (zie daarover: Verschuere
165 et al., 2010).

166 **Talarico en Rubin wijzen de weg**

167 In de kringen waarin Shakira en Kevin verkeerden, werd er al snel na de fa-
168 tale schietpartij van de 22ste januari veel gepraat over het voorval. Shakira
169 wist dus binnen de kortste keren wat er was voorgevallen. In retrospectie was
170 de 22ste januari daarom voor haar geen doorsnee-avond meer. Wat dat be-
171 treft kan Shakira vergeleken worden met de proefpersonen in een onderzoek
172 van de Amerikaanse psychologen Jennifer Talarico en David Rubin (2003).
173 Zij legden op 12 september 2001 voor hun proefpersonen allerlei details vast
174 over de dag ervoor: met *wie* zij de dag hadden door gebracht, *waar* dat
175 was geweest, *hoe* ze het nieuws over de aanslag op de *Twin Towers* hadden
176 vernomen enzovoorts. Zo'n acht maanden later werden de studenten nog-
177 maals over de details van de 11de september geïnterviewd. Toen bleken hun
178 verhalen op allerlei onderdelen nogal eens in strijd met de eerder vastgelegde
179 details. Op elke tien details die werden genoemd, waren er zo'n twee onjuist
180 (twintig procent).

181 Het percentage van twintig procent fouten is te begrijpen als een ruwe
182 indicatie voor de onnauwkeurigheid van het geheugen die ontstaat als de tijd
183 verstrijkt. Het is een foutenmarge die wel vaker door geheugenonderzoekers
184 is gevonden. Daarbij valt nog aan te tekenen dat de foutenmarge stijgt
185 naarmate de vragen waarover getuigen of proefpersonen zich moeten buigen,
186 specifiekere worden (Nachson & Zelig, 2003). Dat is ook wel inzichtelijk: als
187 je de globale vraag moet beantwoorden wat je op woensdag de 22ste januari
188 zoal deed, is de kans op fouten allicht minder groot dan wanneer je moet
189 vertellen hoe vaak je toen precies hebt gebeld. De onnauwkeurigheid in
190 het tweede geval heeft weinig te maken met een doelbewuste poging om
191 anderen op het verkeerde been te zetten. Ze is een uiting van het feit dat
192 ons geheugen er niet op is gebouwd om overbodige details vast te houden.

193 Jazeker: hoe lang Shakira in de schuur met de kunstnagels rondstruinde en
194 of ze toen met Kevin heeft gebeld, dat zullen best relevante vragen zijn voor
195 de rechercheurs die de schietpartij probeerden op te helderen. Maar in de
196 autobiografie van Shakira zijn het trivia.

197 Shakira's onnauwkeurigheid zou overigens het foutenpercentage van twin-
198 tig procent dat Talarico en Rubin rapporteren wel eens ruim kunnen over-
199 treffen. In hun onderzoek ging het immers om intelligente studenten van
200 *Duke University*, waarvan men mag aannemen dat ze kunnen bogen op een
201 excellent geheugen.

202 **Meineed uitlokken**

203 Shakira was onzeker over hoe precies acht maanden eerder de avond van de
204 22ste januari zich had ontvouwd. Afgaande op wat Talarico en Rubin in hun
205 onderzoek vonden, zal het zo zijn dat allerlei dingen die ze erover vertelde
206 bezijden de waarheid waren. Daar hield ze zelf nadrukkelijk rekening mee:
207 “ik begin nu te twijfelen of mijn herinnering klopt over die 22ste januari en
208 merk dat mijn geheugen mij in de steek laat. Het kan zijn dat een deel van
209 mijn herinnering op een andere avond betrekking heeft.”

210 Het is tegen deze achtergrond van onzekerheid dat de rechter-commissaris
211 erop aandrong dat Shakira toch echt concreter moest worden over de 22ste
212 januari. Toen Shakira weer eens een proviso maakte bij een detail, zei hij:
213 “op deze manier zijn wij nog uren bezig”. Om zijn punt kracht bij te zet-
214 ten, schorste hij tot twee keer toe het verhoor. Wat doe je —psychologisch
215 gezien— als je er bij getuigen sterk op aandringt dat ze vollediger moeten
216 worden in hun verklaring? Ook daar bestaat goed onderzoek over en het laat
217 zien dat zo'n aansporing een prijs heeft: streven naar volledigheid veroor-
218 zaakt extra fouten. Om het te illustreren aan de hand van een simpele proef:
219 wie volwassen proefpersonen 60 foto's laat zien en hen dan, korte tijd later,
220 vraagt om er zoveel mogelijk op te noemen, zal vinden dat zij gemiddeld 36
221 foto's correct weten te reproduceren en 1 foto noemen, die kant noch wal
222 raakt. Wie de proefpersonen onder druk zet —“u moet toch *echt* alle foto's
223 noemen” — veroorzaakt een vijfvoudige stijging van het aantal foute foto's,
224 terwijl het aantal correcte foto's niet noemenswaardig toeneemt (Roediger
225 et al., 1993, zie ook Jelicic & Merckelbach, 2009). Daarom: als Shakira
226 gaandeweg het verhoor dingen gaat vertellen —over wie ze gebeld zou heb-
227 ben op de avond van de 22ste januari, over waar Kevin was, over hoe laat
228 Johnny kwam oppassen en zo meer— die strijdig blijken met de feiten, dan
229 is de motor daarachter eerder het aandringen van haar verhoorders op vol-
230 ledigheid dan haar intentie om hen om de tuin te leiden. Je kunt het ook
231 zo zeggen: met hun manoeuvres lokken de rechter-commissaris en de officier
232 fouten uit die oppervlakkig bezien de contouren van meineed hebben. Dat
233 doet toch weer denken aan *the art of cross-examination*.

234 Vervolging

235 Shakira zag er uit als Shakira: het was duidelijk dat ze meerdere malen
236 per week onder de zonnebank ging en dat ze de kapper instrueerde om haar
237 kapsel in een toestand van *coup soleil* te houden. Shakira gedroeg zich ook
238 als Shakira: na elk half uur moest ze dringend een mentholsigaret gaan roken
239 en haar taal verried dat ze na de lagere school geen vervolgopleiding had
240 genoten. Ze was, kort en goed, makkelijk te herkennen als een eenvoudige
241 ziel. Met blanco strafblad overigens. De beëdiging in het kabinet van de
242 rechter-commissaris en zijn aansporing om met meer details voor de draad
243 te komen, zullen daarom zeker indruk op haar hebben gemaakt. Hetzelfde
244 geldt voor haar aanhouding en haar inverzekeringstelling wegens verdenking
245 op meined.

246 Hoe emblematisch is Shakira voor al die gevallen waarin een officier be-
247 sluit om te vervolgen wegens meined? Als je *Dubieuze Zaken* van Crombag,
248 Wagenaar en Van Koppen (1992) erop naslaat, zou je menen dat de zaak van
249 Shakira allesbehalve uitzonderlijk is. Kijkend naar een heel palet aan zaken,
250 constateerden deze auteurs dat officieren nogal eens dreigen met vervolging
251 wegens meined om getuigen aan de praat te krijgen. Amerika dus. Is dat
252 het hele verhaal? En klopt het dat —zoals deze auteurs suggereren— het
253 opmaken van leugenachtige ambtsberichten zelden wordt vervolgd? Het zijn
254 empirische vragen. Een snelle inventarisatie van de door *rechtspraak.nl* voor
255 2012 opgevoerde zaken waarin meined een rol speelt —het zijn er enkele
256 tientallen— leert dat de werkelijkheid complexer is. Vervolging van ambts-
257 dragers wegens meinedige verklaringen komt wel degelijk voor. In het geval
258 van een bewezenverklaring blijkt de straf geen klein bier (voor de liefhebbers:
259 zie bijvoorbeeld LJN BX 5426). Wat ook opduikt in het databestand van
260 *rechtspraak.nl* zijn gevallen waarin bijvoorbeeld vermogensbeheerders wor-
261 den vervolgd omdat zij mogelijk eerder, tijdens een civiele procedure, meined-
262 dige verklaringen hebben afgelegd (voor een voorbeeld: LJN BX 3834). Het
263 gaat dan niet om het type verdachte dat op Shakira lijkt.

264 Zaken die lijken op die van Shakira zitten óók in het databestand. In
265 zulke gevallen dringt zich de vraag op wat een officier of rechter mag ver-
266 wachten van de beëdiging. De plechtige formule rept over “de waarheid en
267 niets anders dan de waarheid”, maar paradoxaal genoeg zou het dwingende
268 karakter dat hieruit spreekt wel eens de fouten kunnen veroorzaken die men
269 nu juist probeert te vermijden. Wat juristen niet altijd even helder voor ogen
270 staat, is dat er een belangrijk psychologisch verschil is tussen accuraatheid
271 en volledigheid (Smeets et al., 2004). Een zeer accurate getuige kan toch
272 erg onvolledig zijn en wie die onvolledigheid probeert terug te dringen met
273 beëdiging, neemt een groot risico.

274 **Hoe het afliep**

275 Shakira zat een nacht en een dag in de cel. Ze werd nog een paar keer door
276 de politie verhoord. Tijdens die verhoren gaf ze toe dat ze Kevin niet de hele
277 tijd in het vizier kon hebben gehad tijdens de avond van de 22ste januari.
278 Shakira: “ik vind het echt heel kut dat ik de overtuiging had dat Kevin die
279 bewuste avond de gehele tijd bij mij was en dat ik erachter ben gekomen
280 dat dat dus niet zo is.”

281 Haar zaak kwam voor bij de rechter. Op verzoek van Shakira’s raadsman
282 analyseerde ik haar verklaringen. Mijn conclusie was dat haar inaccurate
283 en wisselende verklaringen binnen de bandbreedte vallen die normaal is als
284 mensen herinneringen ophalen aan een avond van maanden her. Er viel
285 geen doelbewuste poging tot misleiding uit af te leiden. Ik voegde eraan toe
286 dat de wijze waarop Shakira werd verhoord door de rechter-commissaris en
287 de officier eraan had bijgedragen dat Shakira inaccurate mededelingen ging
288 doen. De argumenten heeft de lezer hierboven kunnen lezen. De rechter
289 toonde zich overtuigd door mijn exposé en sprak Shakira vrij. Je zou kunnen
290 zeggen dat hij de psychologie van de meened goed begreep.

291 **En wat het met Henk Elffers te maken heeft**

292 Hoe begrijpen burgers wetsbepalingen? En hoe begrijpen de juridici de bur-
293 gers in hun pogingen om zich aan de wet te houden, althans daar niet te ver
294 van af te dwalen? Je zou kunnen zeggen dat deze vragen voordurend opdui-
295 ken in het werk van Elffers. Zijn fraaie onderzoek naar belastingontduiking
296 is er een voorbeeld van (Elffers, 1991). Maar zijn werk over hoe advocaten
297 en magistraten deskundigen (niet) begrijpen als die proberen uit te leggen
298 wat hun vak hen leert, is dat evenzeer (de Keijser et al., 2009). Het gaat om
299 een onderzoekslijn die in de verste verte nog niet aan pensioen toe is, maar
300 wel grote betekenis heeft voor de dagdagelijkse rechtsgang. Shakira is daar
301 een voorbeeld van. Elffers kan daarom nog niet met materieel emeritaat.
302 Doorgaan Henk!

303 **Bibliografie**

- 304 Crombag, H., van Koppen, P., & Wagenaar, W. (1992). *Dubieuze zaken:*
305 *De psychologie van strafrechtelijk bewijs*. Amsterdam, Contact.
- 306 de Keijser, J., Elffers, H., Kok, R., & Sjerps, M. (2009). *Bijkans begrepen?*
307 *Feitelijk en vermeend begrip van forensische deskundigenrapportages onder*
308 *rechters, advocaten en deskundigen*. Den Haag, Boom.
- 309 Elffers, H. (1991). *Income tax evasion: Theory and measurement*. Deventer,
310 Kluwer.

- 311 Glissan, J. (1991). *Cross-examination: Practices and procedure*. Sydney,
312 Butterworth.
- 313 Gudjonsson, G., Murphy, G., & Clare, I. (2000). Assessing the capacity of
314 people with intellectual disabilities to be witnesses in court. *Psychological*
315 *Medicine*, 30:307–314.
- 316 Jelicic, M. & Merckelbach, H. (2009). Getuigenverklaringen en de strafrech-
317 ter. *Expertise en Recht*, 2:35–39.
- 318 Mols, G. (2003). *Getuigen in strafzaken*. Deventer, Kluwer.
- 319 Nachson, I. & Zelig, A. (2003). Flashbulb and factual memories: The case
320 of Rabin’s assassination. *Applied Cognitive Psychology*, 17:519–531.
- 321 Roediger, H., Wheeler, M., & Rajaram, S. (1993). Remembering, knowing,
322 and reconstructing the past. In: Medin, D., redactie, *The psychology*
323 *of learning and motivation: Advances in research and theory, Vol.30*, pp
324 97–134. New York, Academic Press.
- 325 Smeets, T., Candel, I., & Merckelbach, H. (2004). Accuracy, completeness,
326 and consistency of emotional memories. *American Journal of Psychology*,
327 117:595–610.
- 328 Talarico, J. & Rubin, D. (2003). Confidence, not consistency, characterizes
329 flashbulb memories. *Psychological Science*, 14:455–461.
- 330 Talwar, V., Lee, K., Bala, N., & Lindsay, R. (2004). Children’s lie-telling
331 to conceal a parent’s transgression: Legal implications. *Law and Human*
332 *Behavior*, 28:411–435.
- 333 Underwood, R. (1993). False witness: A lawyer’s history of the law of
334 perjury. *Journal of International and Comparative Law*, 10:215–252.
- 335 Verschuere, B., Meijer, E., & Vrij, A. (2010). Verbale leugendetectie. In:
336 van Koppen, P., Merckelbach, H., Jelicic, M., & de Keijser, J., redactie,
337 *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, pp 705–722. Deventer,
338 Kluwer.
- 339 Wellman, F. (1903). *The art of cross-examination*. London, MacMillan.
- 340 Whipple, G. (1911). The psychology of testimony. *Psychological Bulletin*,
341 8:307–309.